

Farmakogenetika

Farmakogenetika je obor, který vychází jak z farmakologie, tak z genetiky. Farmakogenetika sleduje dědičně podmíněnou variabilitu **odpovědi organismu závislou na užívání klinicky významných léků**. Podobným oborem je farmakogenomika, která se zabývá zkoumáním účinku léku na celý genom.

Farmakogenetické interakce

Většina původních pozorování se týkala znaků u kterých bylo možné **sledovat radikální rozdíly** (např. koncentrace léčiva v krvi nebo odpad metabolitů v moči). Takové rozdíly bylo možné pozorovat **změnami ve farmakokinetice** (působení organismu na dané léčivo).

Rozdíly v reakci organismů na léčiva byly způsobeny například **defektem v molekule** transportéru metabolizujícího enzymu nebo některého z dalších faktorů, které se podílejí na **absorpci a odbourávání léčiv**. Při rozdílné genetické výbavě dochází u odlišných osob k přílišné nebo nedostatečné koncentraci farmaka v organismu.

Pokud genetický polymorfismus zasahuje do **farmakodynamických** procesů nebo je závislý na interakci několika genů je situace obtížnější. Závisí na **stupni exprese genu**, která se u každého jedince liší a zároveň je velmi odlišná i v rámci různých **etnických skupin** nebo u osob **různého věku**.

Například lék BiDil je možné předepsat při kardiologických obtížích pouze Afro-američanům, u bělochů neúčinkují. Další z příkladů je antidepresivum paroxetin, které lze předepsat pouze osobám starším 18 let, mladším osobám může vyvolat sebepoškozující až suicidální jednání.

Klasické případy farmakologických interakcí

K ustavení farmakogenetiky jako samostatného oboru došlo v padesátých letech 20. století, kdy byly popsány tři **klasické farmakologické interakce**.

Hemolytická anémie po podání antimalarika **primachinu**. V průběhu 2. světové války byl tento fenomén pozorován především u afroamerických vojáků bojujících v jihovýchodní Asii. Podkladem byl deficit glukóza-6-fosfát-dehydrogenasy (XR dědičnost). **Dlouhodobá zástava dechu při anestezii** způsobená pomalým odbouráváním myorelaxans **sukcynylcholinu** (suxamethonium) pomocí butyrylcholinesterasy. **Periferní neuropatie** v důsledku pomalé acetylace antituberkulotika **isoniazidu** (INH) recesivními homozygoty v genu pro N-acetyltransferasu. Teprve v devadesátých letech 20. století byly objasněny kauzální mutace genu N-acetyltransferázy 2 (*NAT2*). Recesivní homozygoti (50% populace) jsou pomalými inaktivátory INH.

Metody farmakogenomiky

Cílem farmagenomiky je vývoj individualizovaných léčebných postupů a identifikace **nejvhodnějšího typu a dávkování léčiv** pro konkrétního pacienta.

Asociační studie

Poměrně vhodnou metodou je použití asociačních studií. Ty se zabývají asociací **mezi fenotypem a genotypem**. Např. metoda *case-control*, která porovnává frekvenci polymorfismů mezi skupinou **u kterých se objevil vedlejší účinek** a skupinou **kontrolní** (u které se neobjevil) po podání stejného léčiva. Nevýhody této metody je především potřeba, aby zkoumané skupiny si byly co nejvíce podobné, kromě pozorovaného znaku (zastoupení mužů a žen, etnická skupina, věk atd.).

 Podrobnější informace naleznete na stránce Asociační studie.

Polymorfismus SNP

Ze všech polymorfismů u člověka asi 90 %^[1] z nich tvoří **SNP**. Ty se nejčastěji shlukují do **haplotypů**. Chromozomy jsou složeny z krátkých segmentů, které v rámci evoluce prodělaly minimální počet [Crossing-over, jeho mechanismus a význam rekombinačních změn]]. Z toho důvodu začalo haplotypové mapování lidského genomu (*projekt HapMap* https://www.ncbi.nlm.nih.gov/variation/news/NCBI_retiring_HapMap/). Pokud se podaří zmapovat všechny haplotypy, bude možné zjistit ty **rizikové pro konkrétní lék**. Dnes lze mapování SNP provádět pomocí **SNP čipů**.

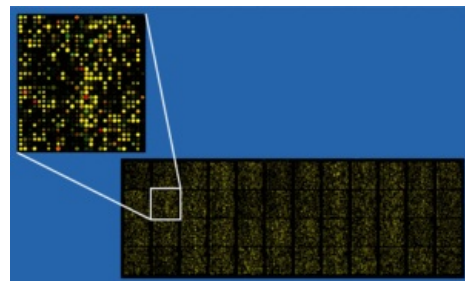
 Podrobnější informace naleznete na stránce Polymorfismus nukleových kyselin.

Amplichip

Nástroj umožňující **současné testování desítek tisíc genů v jediném vzorku**. Na čipu o velikosti 1,5 x 1,5 cm jsou umístěny krátké úseky jednořetězcové DNA o známé sekvenci nukleotidů. Na základě komplementarity se na ně váže fluorescenčně značená DNA z analyzovaného vzorku. Výsledky jsou hodnoceny počítačově. Nevýhodou této metody je její vysoká cena.

 Podrobnější informace naleznete na stránce DNA čipy.

Dvoukanálový DNA čip

Komplikující faktor

Při zkoumání genetické složky hraje významnou roli i **faktor prostředí**, který komplikuje farmakogenetická vyšetření. Další faktory jsou původem genetického, mezi které řadíme např. **neúplnou penetranci**, **fenokopie** a **genetickou heterogenitu**.

Příklady polymorfismů metabolismu léků

Metabolismus léků

- aplikace – absorpce – distribuce tkáním – vyloučení
- dojde buď k **odbourání játry** nebo k přenosu k **cílovým buňkám**
- v cílových buňkách má lék **léčebný efekt**, následuje odbourání a vyloučení

Rychlost metabolismu ovlivňují enzymy – genetická výbava.

Jako znak sledujeme **hladinu léku** v krvi po podání standardní dávky. **Rozložení hodnot koncentrací je:**

- **kontinuální**

unimodální (Gaussova) křivka

polygenní dědičnost

- **diskontinuální**

bi nebo trimodální křivka

monogenní dědičnost

Dále sledujeme **pokles hladiny v čase** - projevují se **individuální rozdíly** v reakci na léky, včetně vedlejších účinků. Dávka se počítá na **plochu těla**.

Akatalasie

- chybění aktivity enzymu katalasy (recesivně dominantní dědičnost)

Rychlí/pomalí inaktivátoři Isoniazidu

- lék na TBC, v populaci 50/50
- **recesivní homozygoti** pro enzym N-acetyltransferasy s nižší aktivitou mají při léčbě časté vedlejší příznaky (polyneuritis, kožní vyrážky)
- Isoniazid (INH) se vstřebává ze **zažívacího traktu**
- u rychlých inaktivátorů klesá hladina INH v krvi rychle, u pomalých zůstává koncentrace INH vysoká po **delší dobu**

Dědičné choroby s odlišnou reakcí na léky

Deficience glukoso-6-fosfátdehydrogenasy (G6PD)

- dědí se recesivně X-vázaně
- výrazná novorozenecká žloutenka + hemolytická krize po podání farmak – antimalarik, sulfonamidů, acylpyrinu

dna (arthritis uratica)

- porucha metabolismu purinů
- krystaly kyseliny močové se ukládají do kloubů
- otoky kloubů
- **dominantně dědičná choroba**, jejíž manifestace je ovlivňována dietou
- **heterogenně** podmíněné onemocnění
- po podání diuretik – chlorothiazidu – dojde ke zvýšení hladiny kyseliny močové a zhoršení obtíží

Alkohol = sociálně tolerovaná droga

- **ADH** (alkoholdehydrogenasa) - přeměna na acetaldehyd
- **AcAIDH** (acetaldehyddehydrogenasa) – odbourávání acetaldehydu
- **disposice k alkoholismu** podmíněny i geneticky
- **lidská ADH** = dimer z různých kombinací 3 různých polypeptidů kódovaných 3 lokusy
 - **ADH1**: exprimován od fetálního období
 - **ADH2**: v dospělosti
 - **ADH3**

Odkazy

Externí odkazy

- Farmakogenetika (Aktuální genetika) (<http://biol.lf1.cuni.cz/ucebnice/farmakogenetika.htm>)
- Farmakogenetika (česká wikipedie)
- Pharmacogenetics (anglická wikipedie)
- E-Learning – přednáška: farmakogenetika, nutrigenetika (<https://el.lf1.cuni.cz/admin/content/sco/info?sco-id=1926549&tab-id=9>)

Použitá literatura

- GROSSMAN, I a DB GOLDSTEIN. *Pharmacogenetics and Pharmacogenomics*. In Willard, Ginsburg. *Genomic and Personalized Medicine*. 1. vydání. 2008. s. 321-334.
- KOHOUTOVÁ, Milada. *Lékařská biologie a genetika (II. díl)*. 1. vydání. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2013. 202 s. ISBN 978-80-246-1873-9.

Reference

1. KOHOUTOVÁ, Milada. *Lékařská biologie a genetika (II. díl)*. 1. vydání. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2013. 202 s. ISBN 978-80-246-1873-9.